

DE LA «NORMALITZACIÓ» A LA «DIVERSITAT» LINGÜÍSTICA: CAP A UN ENFOCAMENT GLOBAL DEL CONTACTE DE LENGÜES¹

Albert BASTARDAS I BOADA

Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (CUSC) i
Departament de Lingüística General de la Universitat de Barcelona

The abstract can be found at the end of the article.
Resumen al final del artículo.

1. INTRODUCCIÓ

La comunicació i la interdependència creixents dels grups humans del planeta pròpies de l'època contemporània —i previsiblement en més alt grau en el futur pròxim— van fent augmentar considerablement la consciència de la diversitat cultural i lingüística humana. Poblacions molt allunyades les unes de les altres entren en contacte per raons comercials, mediàtiques, ecològiques o polítiques, i la consciència alhora de la diferència i de la necessitat d'intercomprensió avança amb força en les ments de molts éssers humans. Potser, doncs, per primera vegada, la població mundial —tot i que més en unes parts que en altres— està en condicions d'assumir una autorepresentació d'abast planetari i d'adonar-se de la ineluctable interdependència dels humans.

Superant, doncs, les barreres geopolítiques tradicionals, els pobles del planeta ens trobem ara en una circumstància històrica molt positiva per provar d'organitzar conjuntament la nostra convivència en base a valors comuns i compartits i de construir unes relacions equitatives i harmòniques en tots els plans. Pel que fa als aspectes lingüístics, aquesta nova situació interroga amb força les pressuposicions ideològiques que han sostingut fins ara l'organització comunicativa de la Humanitat. Les representacions que sobre les diferents maneres de parlar-se els humans han tendit a tenir les elits històriques dominants en els darrers dos-cents anys s'han basat en les

1. Text basat en un encàrrec de la Fundació Bofill i de la Universitat Oberta de Catalunya sobre la diversitat cultural i la construcció europea.

idees de jerarquització i de menysvaloració de les llengües dels grups humans políticament i/o econòmicament subordinats. En molts casos, els estats han estat patrimonialitzats pels grups demopolíticament dominants que els han usat per implantar organitzacions de la comunicació lingüística fonamentades no pas en la igualtat i en la fraternitat dels grups distints existents sinó en la imposició del codi del grup dominant com a llengua única de relació oficial i pública, acompanyada sovint d'un discurs denigratori de les altres llengües dels grups presents en el marc territorial on l'Estat exercia la sobirania.²

Una nova valoració de la diversitat dels sistemes de comunicació verbal que els grups humans han anat creant al llarg de la seva existència històrica sembla obrir-se pas amb força. Un nou discurs basat en el reconeixement del conjunt de formes d'expressió humanes com a patrimoni cultural irrenunciable de la Humanitat va essent adoptat per alguns dels organismes internacionals. Aquest fet afavoreix que puguem ara contemplar el fenomen amb ulls universals i sortir, així, de la perspectiva més estreta dels conflictes locals, en què freqüentment els que més veu tenen poden fer prevaler les seves visions i raons sobre la situació, subordinant també ideològicament les poblacions amb menor poder. L'oportunitat de revisar els nostres esquemes tradicionals i de proposar unes noves bases per a l'organització lingüística del conjunt dels éssers humans és ara més present que mai i cal no desaprofitar-la.

És en aquest nou marc on poden ser repensades i actualitzades les nocions tradicionals («normalització lingüística», «bilingüisme», «diglòssia», etc.) que han guiat l'actuació dels grups lingüístics minoritzats en el sud d'Europa en aquestes darreres dècades. L'inseriment de les reflexions glotopolítiques en la valoració de la diversitat cultural humana i en el respecte de la pluralitat lingüística de l'espècie que semblen obrir-se camí internacionalment és una tasca engrescadora i motivadora, a la qual els membres dels grups més afectats no hauríem de deixar de contribuir.

2. IDENTIFICAR ELS PROBLEMES PER PODER-HI PENSAR

2.1. Quins són els aspectes problemàtics de la diversitat lingüística? Què és el que ara suscita l'interès per aquest fenomen? Probablement dos fets interrelacionats esmentats ja en l'apartat anterior: a) el creixement ex-

2. Vg. BASTARDAS, A., *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa, 1996 i 2000.

ponencial del contacte lingüístic a escala planetària, ja sigui per la via política, econòmica o tecnomediàtica, o bé pel desplaçament de poblacions d'una àrea cultural a una altra de diferent; i, b) la consciència de la desaparició de multitud de formes de parlar en els més diversos indrets del planeta. Per un cantó, doncs, la necessitat de comunicació més enllà del grup cultural tradicional —provocada per diferents factors— i, per l'altre, els efectes perversos d'aquesta modificació dels ecosistemes culturals, és a dir, l'abandonament de les formes lingüístiques pròpies fins i tot per a les comunicacions intragrups.

La màxima preocupació, per tant, se centra en aquesta importantíssima tendència a la reducció de la diversitat lingüística del planeta. Atesa la probable irreversibilitat dels fenòmens de contacte en curs noves preguntes apareixen amb força: *Com hem de gestionar el contacte lingüístic? Cal necessàriament que el contacte acabi amb l'extinció d'un o més dels codis en presència? Com podria evitar-se la proliferació de fenòmens de substitució lingüística?*

Aquest tipus de qüestions ens porta cap a la necessitat d'aprofundir el nostre coneixement dels processos de substitució en el terreny lingüístic per tal de poder veure amb claredat com aquests podrien ser evitats i/o reinvertits, tot tenint clar que, el que serà probablement impossible, és retornar a les situacions anteriors dels hàbitats socioculturals que durant tant de temps han alimentat la diversitat fins ara existent. Ens caldrà, per tant, més aviat, fugir de les solucions simplistes que es basaven en la desaparició del contacte per tal d'evitar o reinvertir la substitució, i tractar de concebre, des de la complexitat ecològica d'aquests fenòmens, com serà possible de mantenir la diversitat lingüística planetària en situacions caracteritzades per diferents graus de contacte, però ben segur de tipus permanent i continuat.³ Semblen indicar això factors com ara el fet de la gran diferència existent entre el nombre d'estats i el de llengües —la qual cosa implica la coexistència de diferents grups lingüístics dins d'estructures polítiques comunes; la bilingüïtzació o poliglòtització en llengües diferents a la de la majoria dels grups com a conseqüència freqüent d'aquesta situació —pel seu caràcter d'oficials o pels avantatges que en els coneixements i en el pla econòmic puguin reportar; o bé el fet de la mescla de poblacions que abans vivien separades en territoris distints. La gran qüestió passa a ser *com mantenir la diversitat lingüística en el marc d'una bi o multilingüïtzació generalitzada dels individus i de les societats humanes.*

3. Vg. BASTARDAS, A., «Substitution linguistique versus diglossie dans la perspective de la planétarisation», a: Bouchard, G. & Y. Lamonde (dirs.), *La nation dans tous ses états. Le Québec en comparaison*. Montreal/Paris: Harmattan, 1997, pàg. 111-129.

2.2. Començar a respondre aquesta pregunta vol dir adonar-nos de la inutilitat d'un enfocament reduccionista i parcial que se centrés només en el pla lingüístic estricte. Els processos de substitució —i, per tant, també de manteniment— no tenen les causes fonamentals en el nivell lingüístic mateix sinó, com és sabut, en el context sociocultural ampli de què aquell forma part. És a dir, fins ara les llengües s'han mantingut no perquè tinguessin un do especial sinó perquè les condicions polítiques, demogràfiques o econòmiques dels parlants així ho han facilitat. Modificades aquestes totalment o en part, el que cal és saber reconstruir un ecosistema nou capaç d'assegurar la viabilitat del manteniment dels codis comunicatius, ara en un context diferent. No hi haurà, doncs, un retorn al passat sinó un retorn al futur. El que caldrà serà dissenyar nous models globals de coexistència lingüística i nous conceptes que ens permetin arribar a formular quins foren els mínims necessaris per tal de produir el manteniment desitjat en una nova situació caracteritzada per la interdependència amb altres grups humans i, en conseqüència, amb noves necessitats sociocomunicatives generals.

Dins d'aquesta visió planetària de conjunt és cert, però, que existeixen distints tipus de situacions, que caldrà distingir amb claredat per tal d'adequar-hi les solucions possibles. Aquelles poden anar des del contacte d'un grup important —vol dir això, amb un bon gruix demogràfic, econòmicament desenvolupat i amb sobirania política plena— amb l'anglès com a interllengua tecnocientífica i econòmica actual, amb conseqüències molt menys preocupants per al manteniment de la diversitat, fins al cas d'un grup amb pocs individus i minoritzat econòmicament i políticament, en contacte constant amb l'idioma del grup dominant en tots aquests aspectes clau. És del tot clar que el problema de la diversitat s'agreuja a mesura que en aquest contínuum de situacions ens acostem a l'extrem inferior, és a dir, als casos de màxima subordinació política, econòmica, demogràfica, educativa, mediàtica i, fins i tot, ideològica. Al capdavant, doncs, la continuïtat de la diversitat lingüística és un afer de les asimetries de poder relatiu entre els conjunts humans en contacte. Posats en situació de dependència pels canvis de tipus econòmic o polític soferts respecte de les seves estructures socials anteriors, molts grups humans no només poden arribar a acceptar que han de bilingüitzar-se en la llengua o llengües del grup o grups dominants, sinó que poden decidir d'interrompre —pensant en el bé dels fills, per exemple— la transmissió intergeneracional dels seus parlars i provocar, així, la desaparició definitiva de multitud de sistemes de comunicació lingüística. És clar, per tant, que sense una modificació ostensible d'aquestes condicions de màxima subordinació i de la ideologia substitutòria

que les acompanya, serà molt difícil per al conjunt de la Humanitat de retenir les llengües històriques d'una gran quantitat dels grups lingüístics actuals.

2.3. La intervenció per al manteniment de la diversitat lingüística es converteix des d'aquest punt de vista en una acció clarament política, car és des d'aquest nivell col·lectiu que les societats humanes poden influir en una reconducció de les actuals situacions, i tractar de modificar adequadament el conjunt dels diferents factors que intervenen en la causació de les dinàmiques negatives actuals. Sembla que s'imposa una actuació internacional coordinada que, des dels organismes comuns que la Humanitat comença a tenir fins als poders públics més locals, impulsi una presa de consciència clara de la crisi de la linguodiversitat i faci emprendre a cada nivell de govern les accions possibles per tal que puguin ser modificades les condicions actuals inadequades.

Un dels aspectes més urgents per desenvolupar i aclarir és saber amb claredat *quines polítiques aplicar en les diferents situacions que es produeixen en el planeta*. Tot i que el fenomen del contacte lingüístic sigui universal, no són pas tots els casos idèntics ni totes les polítiques aplicables són les mateixes. Les situacions i les evolucions dels processos de contacte també són diverses.

A títol d'exemple i d'elaboració provisional, caldria distingir com a mínim entre aquestes distintes situacions (tot combinant variables com ara el volum demogràfic del grup, el grau de subordinació política, el nivell de desenvolupament econòmic, el contacte quotidià amb altres grups i les representacions de la situació):⁴

- Grups demogràficament menors, políticament subordinats, econòmicament poc desenvolupats, amb autorepresentacions més aviat negatives, i, a més, mesclats socialment amb un altre o altres grups superiors en nombre i/o en poder relatiu.
- Grups menors políticament subordinats però poc o gens mesclats en el seu territori social quotidià.
- Grups menors poc o gens mesclats i amb certa autonomia política i reconeixement oficial i públic de la seva llengua.
- Grups menors-mitjans amb certa autonomia política i reconeixement oficial i públic de la llengua però amb convivència social inten-

4. Combinant rigorosament les variables encara ens sortiran més grups, i podem, doncs, eixamplar la categorització.

sa i quotidiana amb un altre grup (o grups) que també compten amb reconeixement oficial.

- Grups mitjans políticament independents.
- Grups semigrans políticament independents.
- Grups grans a escala continental o supracontinental políticament independents.

Aquestes situacions diguem-ne «estructurals» poden trobar-se, a més, en distints estadis evolutius, caracteritzats per diversos graus de població usuària i/o competent de la llengua dins del propi grup, i per representacions distintes respecte del valor i utilitat d'aquest codi. Atesa la dinamicitat de les situacions, caldran actuacions polítiques diferents segons la fase en què es trobi cada grup, en especial en aquells casos clars de substitució lingüística en curs. No serà, doncs, el mateix tractar d'intervenir en un cas en què ja només un quart de la població usa habitualment el codi propi que si és una situació en què són les tres quartes parts les que conserven l'ús corrent de la llengua. Tampoc no serà —si més no inicialment— igual tractar de modificar els comportaments lingüístics d'un grup amb representacions positives respecte del seu idioma que un altre la majoria de persones del qual sosté associacions negatives respecte de la llengua pròpia.

L'ideal de la teorització pràctica sobre la problemàtica de la diversitat fóra haver arribat ja a posar-nos d'acord sobre les accions més efectives per actuar sobre cada situació-típus. A fi d'anar deixant enrere l'estadi de discussió i teorització dels valors de la diversitat i de poder passar a la pràctica, hauríem de poder aconseguir de decidir clarament *quines polítiques per a quines situacions-típus, en quins estadis evolutius i en quins contextos històrics*. Caldrà, doncs, entre tots de provar d'anar-ho establint, seguint les variables i les classificacions suggerides o proposant-ne d'altres.

3. L'ACTUACIÓ POLÍTICA DE LES ORGANITZACIONS A ESCALA MUNDIAL

Fóra de la màxima importància que els organismes i/o plataformes existents a escala mundial —ONU, UNESCO, etc.— prenguessin consciència clara de la problemàtica actual de la linguodiversitat, en especial per l'impacte que podrien tenir les seves decisions sobre els poders públics continentals i, especialment, estatals. De fet, sense una política mundial clara —que inclogui l'acceptació i difusió d'enfocaments ideològics adequats i també la facilitació de l'ajuda econòmica necessària— serà molt difícil en l'estadi actual que els mateixos governants de molts països on té lloc la cri-

si lingüística puguin arribar a veure la necessitat d'intervenir-hi. Educades les seves elits en configuracions ideològiques de base europea, tendeixen a aplicar en els seus països esquemes que han resultat erronis històricament i que estan actualment en estat de revisió a la mateixa Europa. Mancats, però, de mitjans suficients per dur a terme les seves mateixes polítiques de bilingüització asimètrica en alguna llengua europea, aquests països provoquen no només una substitució lingüística galopant entre les pròpies elits a favor de l'idioma estranger —sovint de l'exmetròpoli colonial— sinó alhora una impossibilitació de la participació democràtica de la gran majoria de la població —que no arriba a saber mai bé la llengua oficial— i un altíssim grau d'indefensió jurídica. En aquest marc no és gens estrany que els progenitors que puguin decideixin d'abandonar el seu propi parlar per comunicar-se amb els seus fills en la llengua oficial corresponent. En lloc, doncs, de promoure la codificació dels idiomes autòctons, l'alfabetització ràpida de les seves poblacions i la utilització d'aquests codis per part dels funcionaris i dels organismes dels estats —deixant per a etapes posteriors la bi- o multilingüització dels individus— els governants s'emmirallen en l'Estatnació caduc, però tot assegurant-se de passada un control de l'Estat per part de les classes dirigents, ja que el coneixement insuficient de la llengua oficial impedirà a la majoria de la població l'accés als llocs més importants de l'Administració i dels òrgans polítics. El mecanisme és, per tant, pervers i pot provocar clarament una imatge de rebuig dels codis propis i una valoració exagerada de la llengua oficial en qüestió. Una política inversa de multilingüisme oficial permetria la participació dels distints grups lingüístics en la vida democràtica i la dignificació, la utilitat i, en conseqüència, el manteniment dels codis propis, sens perjudici de la bilingüització o poliglòtització de la població en les llengües internacionals que calguessin. La negativa línia ideològica exposada, però, és ara per ara prevalent en la majoria dels estats africans i en les terres del Pacífic, i, tot i que amb diferències importants, també en determinades zones d'Amèrica del Sud (i, fins ben recentment, també del Nord).

Una acció concreta possible a escala mundial fóra l'establiment d'un organisme específic que s'ocupés del debat, del guiatge i, posteriorment, de la decisió efectiva respecte de l'organització lingüística de la Humanitat. Deixada ara com ara a la simple evolució de les forces del mercat, l'organització lingüística supraestatal tendeix a consagrar el predomini d'alguna —o territorialment d'algunes— llengües i s'escapa cada vegada més de les possibilitats de regulació i intervenció dels governs dels estats o dels subestats. Sense un organisme que, en nom del conjunt dels éssers humans, es plantegi com ens hem d'organitzar lingüísticament serà molt difícil cap in-

tervenció en aquesta esfera transestatal, amb perjudicis clars no només per als grups menors més subordinats sinó també per als grups mitjans. Un clar tema a debatre fóra, doncs, com començar a articular aquesta institució. Una possibilitat ben clara fóra la d'aprofitar tota la feina feta ja entorn de la Declaració Universal dels Drets Lingüístics de Barcelona, i a través de la UNESCO avançar en la constitució formal d'aquest organisme.

4. LA SITUACIÓ EUROPEA

Tot i que, com acabem de dir, puguin estar en revisió els pressupòsits que sobre la diversitat lingüística han prevalgut a Europa durant els darrers dos segles, el cert és que el continent mostra encara una gran quantitat de situacions no resoltes i de resistències importants per part dels poders públics de reconèixer obertament i feliçment la diversitat lingüística històricament produïda. Malgrat l'existència de discursos positius respecte de la diversitat en alguns estats —Suïssa com a màxim exemple— en d'altres les resistències ideològiques són fortes i enormement arrelades en les ments de la població, llargament educada en la valoració jeràrquica de la llengua oficial —símbol de l'Estat— i alhora en el menyspreu i denigració dels grups lingüístics distints —França, com a paradigma. En els darrers dos-cents anys, doncs, Europa ha assistit impassible a una successió notable de processos de substitució lingüística, alguns dels quals encara no han acabat del tot. Les llengües dels grups les elits dels quals van patrimonialitzar els estats europeus han estat difoses per tots els mitjans com els únics idiomes legítims i necessaris, fet que unit al conjunt de canvis que han acompanyat el procés general de modernització —urbanització, industrialització, migracions d'àrea lingüística, mobilitat socioeconòmica, etc.— han produït l'actual mapa dels grups lingüístics minoritzats en la pròpia Europa. El nostre contradictori continent —campió de causes humanes i alhora productor de l'odi més terrible i inhumà— té encara pendent de solució la problemàtica de la seva diversitat lingüística. És, crec, del tot inacceptable i incompreensible que en una època de predomini dels valors democràtics i de respecte a les persones i a les seves diferències puguin donar-se encara situacions de polítiques negatives —i no pas positives, com es necessiten— respecte dels grups lingüístics subordinats. Les resistències que encara es troben a França, a Itàlia, o bé a la Gran Bretanya i a la mateixa Espanya —per dir-ne només alguns exemples— per canviar les legislacions i/o per aplicar les reformes que es van adoptant, exemplifiquen encara l'estadi ideològic contrari a la linguodiversitat de les mentalitats de bona part de la població europea.

En aquest context, les institucions europees comunes tenen una funció important per jugar. La seva autoritat i la seva veu poden fer molt per difondre els valors d'acceptació i dignificació de la diversitat lingüística històrica, i per ajudar a l'adopció per part dels estats de polítiques no pas contràries sinó plenament favorables a la diversitat lingüística dels seus grups històrics minoritzats, alhora constituents, però, juntament amb el conjunt o conjunts demopolíticament dominants, d'un estat comú en peu d'igualtat. Són precisament els conjunts majoritaris dels estats els responsables ara de modificar les seves decisions històriques i d'acollir fraternalment els grups lingüístics demogràficament menors, i promoure amb eficàcia la seva recuperació i el seu desenvolupament.

El continent europeu exemplifica potser més bé que cap altre la problemàtica actual de la diversitat lingüística segons els diferents plans. Per una part els organismes europeus han de fer valdre les seves opinions i valoracions positives respecte de la diversitat —en especial, pel que fa als grups menors territorials en pitjor situació global—, i per l'altra s'han d'enfrontar amb l'organització lingüística dels propis òrgans comuns europeus, amb la intercomunicació dels ciutadans i organitzacions socials d'una Europa futura més unida i integrada, i *last but not least*, amb les situacions que creen i crearan les migracions extra (i fins i tot intra) europees. Tres, doncs, són les grans temàtiques que afecten la diversitat lingüística: *el manteniment i la normalització dels grups lingüístics subordinats, la intercomunicació en l'espai europeu*, tant de les institucions com dels ciutadans, i *els desplaçaments de les poblacions*.

Cada una d'aquestes temàtiques demana respostes particulars. *Com es pot ajudar els grups lingüístics menors des del marc europeu general, quines foren les millors polítiques a escala europea per tal de garantir la interrelació d'entitats i de ciutadans i alhora el manteniment de la diversitat, i quins principis han de basar l'actuació sobre les conseqüències lingüístiques dels moviments migratoris* són qüestions que amb urgència però amb rigor hauríem d'intentar respondre.

5. EL NIVELL ESTATAL

Malgrat la importància segura dels plans mundial i continental en el futur de l'evolució de la diversitat lingüística, el nivell estatal ha estat i és encara avui l'espai que més afecta aquesta evolució. Segons si l'organització lingüística de l'Estat respecte dels grups lingüístics que inclou ha estat una o altra, el procés que ha seguit el comportament lingüístic d'aquests haurà

estat diferent. Sense caure tampoc en una atribució *en exclusiva* a l'actuació dels estats com a factor únic de les situacions sociolingüístiques deficitàries que trobem avui a Europa i, en general, al món, sí que cal convenir que tot i reconèixer la multiplicitat de dimensions que han jugat en aquesta evolució —econòmiques, tecnològiques, demogràfiques, ideològiques, etc.— les actuacions —negatives o positives— de l'Estat han estat determinants en l'evolució de la majoria dels casos. És clar, per tant, que les posicions que prenguin els organismes que componen l'estat respecte dels usos dels diferents codis tindran una importància transcendental en la continuïtat o la desaparició de la diversitat lingüística.

Establerts des de fa temps principis com ara els de «territorialitat» o «personalitat» com a fonamentadors de l'organització del plurilingüisme de les poblacions en el si d'un mateix Estat, existeix, això no obstant, la necessitat d'ampliar-los i d'actualitzar-los.⁵ Sembla abonar aquesta idea l'existència de casos en què l'aplicació dels principis tradicionals esmentats no resol satisfactòriament la problemàtica de la situació. Per exemple, en els casos actuals a Espanya ni és directament aplicable a l'estil suís el principi de territorialitat ni el principi de personalitat semblaria resoldre les asimetries de poder que es donen en les llengües en contacte. Em pregunto, doncs, si no caldria introduir un tercer principi, el de *funcionalitat* basat en la possibilitat d'una distribució no jeràrquica de funcions en el si d'una població bi o multilingüitzada, a l'estil luxemburguès. Sembla que el futur, amb la mundialització, ens durà a haver d'usar no només la llengua local i l'estatal sinó, a més, la continental i la global —si és que no són la mateixa. Així, per exemple, en el propi cas català, sembla que no serà fàcil —tal com estan les coses avui— de poder obtenir una total completesa de funcions per al català, és a dir, viure *només* en català. El castellà, pel que sembla —i més tenint en compte el seu gran volum demolingüístic transcontinental—, continuarà tenint funcions importants i prestigioses a Catalunya —la comunicació comercial amb la resta del territori de l'Estat, l'oferta mediàtica molt superior a la catalana en general, l'Administració central espanyola, i també (potser en part) l'europea, etc. —, així com l'anglès s'anirà imposant com a llengua de relació supracontinental i, però potser no del tot en exclusiva, també continental al nivell europeu. Posats, doncs, en una situació en què hi haurà llengües que sí que tindran funcions *exclusives* que no podrà fer el català, sembla haver-hi justificació per postular precisament un equilibri compensatori a favor d'aquesta, i dotar-la, gradualment i a mesura que

5. Vg. Bastardas, A. & E. Boix (dirs.), *¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro, 1994.

vagi essent possible, també de funcions que (quasi)monopolitzaria en exclusiva a l'àrea catalana. Acceptada la no-completesa de funcions —si més no parcial— per a les llengües pròpies en un món futur molt més interdependent, caldria passar, doncs, a una estratègia de supervivència basada en la «diglòssia positiva» o no estrictament jeràrquica, és a dir, en una distribució adequada de la *funcionalitat* de les llengües en concurrència. *Com hauria de ser, però, aquesta distribució de funcions? Quines caldria reservar per a les llengües dels grups en més difícil situació? Quins principis objectius foren els més adequats per efectuar aquesta distribució? Podríem crear un principi basat en el criteri europeu de «subsidiarietat» —tot allò que puguin fer les llengües pròpies no ho haurien de fer les altres més generals?*

En el pròxim futur una de les grans qüestions que es plantejaran serà com aturar l'*ús abusiu* de les llengües de comunicació general. Una vegada poliglòtitzada la població, la temptació dels grans grups lingüístics d'ocupar el màxim de funcions i de dificultar l'ús de les llengües dels grups menors o mitjans —com ja s'està veient ara— creixerà i augmentarà amb força. És aquí on el paper dels estats —i, com hem dit, dels organismes a escala mundial— esdevé crucial. Els estats no poden abandonar els seus grups menors, per la qual cosa, en lloc de tenir-hi una relació d'ignorància o bé d'hostilitat, hauran de passar a una de solidaritat i de clara ajuda, i intervenir, si cal, legislativament i/o econòmicament en el seu favor. Una *nova ètica de la solidaritat cultural i lingüística* haurà de ser adoptada per les autoritats democràtiques dels estats contemporanis.

Aquesta *nova ètica* haurà de basar-se en una visió ecològica de les situacions sociolingüístiques en el sentit de no fixar-se només en el pla oficial i normatiu, sinó en el conjunt dels determinants de la situació i de la seva evolució, cercant així una actuació de caràcter compensatori i equilibrador favorable als grups lingüístics proporcionalment més febles. Més que la cerca de la *igualtat*, doncs, haurà de ser la de l'*equitat*, per tal que es pugui assegurar un ecosistema sociocultural que afavoreixi l'estabilitat de la diversitat lingüística. Al costat, doncs, de la tradicional conceptualització en termes de «drets», caldrà introduir la de les *funcions compensatòries*, molt més àmplia i apta per intentar la solució de les problemàtiques derivades del contacte lingüístic.

6. ALGUNES PREGUNTES ESPECÍFIQUES PER A UN PROGRAMA DE RECERCA

Al costat de les preguntes i afirmacions que han anat sorgint al llarg d'aquest text —les més importants de les quals he anat marcant en cursi-

va— n'apunto a continuació algunes de manera més sistematitzada i ordenada que podrien ser objecte de discussió, aprofundiment i recerca:

- Com s'haurien d'organitzar els grups lingüístics humans perquè, tot assegurant la intercomunicació general, cada conjunt pogués continuar mantenint el màxim de funcions comunicatives per al seu codi històric? Quins principis generals, ètics i pràctics, haurien de regir aquesta organització lingüística de la Humanitat com a espècie?
- Cal instaurar només una llengua d'intercomunicació general o bé més d'una? Per què? Quina llengua (o llengües) haurien de fer aquesta funció? Cal acceptar l'evolució «espontània» de la situació actual favorable a l'anglès o cal impulsar un debat mundial sobre el tema i una decisió conscient dels organismes representatius de la Humanitat sobre aquesta qüestió?
- Com evitar que, instaurada una o unes interllengües com a codi/s de comunicació general, aquestes passessin a ocupar innecessàriament també les funcions habituals més bàsiques de les llengües pròpies dels grups humans i es pogués produir, així, un procés generalitzat de substitució lingüística?
- Com caldria regular més exactament les situacions dites de «diglòssia positiva» o de distribució no jerarquizada de funcions? En quins criteris o principis es basarien? Com hi podria jugar, aquí, el principi de subsidiarietat?
- Quins casos evolucionen cap a la substitució i quins no? Per què? Quines condicions contextuais caldrien per tal de fer possible l'estabilitat de situacions basades en una distribució de funcions no jeràrquica?
- Quina mínima organització èticament acceptable hauria de ser la dels estats que contenen distints grups lingüístics en el seu si? Quina en el nivell estatal comú? Quina en els territoris respectius? Com s'haurien d'adaptar aquests principis generals a les situacions de: 1) més de dues o tres llengües en el si del territori estatal; 2) no-homogeneïtat de la població en els distints territoris històrics sinó mescla i barreja; i 3) distints volums demogràfics dels grups existents?
- Quines polítiques foren, en general, les més adequades en les situacions de contacte massiu entre poblacions residents en un mateix territori?
- Com organitzar les situacions en què un grup autòcton conviu socialment en el mateix territori amb un subconjunt d'un grup demo-

lingüísticament i políticament superior i de llengua dominant a nivell mundial? Com aplicar en aquests casos una perspectiva ecològica compensatòria i equilibradora des d'una òptica de l'*equitat* més que no pas de l'estricta igualtat?

- Com cal organitzar els sistemes educatius dels grups humans a fi de dotar tothom de les competències lingüístiques necessàries per a la nova etapa continental i planetària, i assegurar alhora la preeminència de l'ús social habitual dels codis propis i la continuïtat intergeneracional d'aquests?
- Quin tipus d'organisme mundial caldria crear a fi que reflexionés sobre la problemàtica de la diversitat i de la comunicació lingüístiques humanes i que proposés les pautes d'organització oportunes? Qui hauria de promoure la creació d'aquesta institució? Quin paper hi podrien jugar les entitats i els moviments ja ara existents?

7. ALGUNS POSSIBLES PRINCIPIS PER A LA PAU LINGÜÍSTICA PLANETÀRIA

Per a la discussió, indico aquí de manera complementària alguns possibles principis-guia de l'organització lingüística de la Humanitat, que van ser publicats originàriament en francès però que potser han estat poc coneguts a la nostra àrea, tot i que també han estat difosos en algunes publicacions d'altres àmbits:⁶

Primer. Les ideologies i paisatges conceptuals amb què hem de pensar el problema han de tenir en compte l'experiència sociolingüística fins ara existent per tal d'evitar una organització lingüística de la humanitat basada en una estructuració jeràrquica i asimètrica entre la/es interllengua/gües i la resta de codis. La coexistència igualitària ha d'estar basada en una distribució de funcions apropiada, tot partint del principi de «subsidiarietat» europeu, que instituiria la norma que tot allò que puguin fer les llengües locals no cal que ho faci la/es interllengua/gües. La idea-força fóra la protecció suficient dels espais ecosistèmics propis.

Segon. Una de les guies d'aplicació del principi primer ha de ser que el fet de disposar de competència suficient en una interllengua no elimina ni

6. «Escola i comportaments lingüístics des de l'ecologia de les llengües: el cas català», *Escola Catalana*, 340 (maig 1997, pàg. 6-10), i «Manteniment diglòssic i substitució lingüística: notes per a una continuïtat de la linguodiversitat», *Homenatge a Jesús Tuson* (Barcelona: Empúries, 1999, pàg. 26-32).

el dret ni la necessitat de les comunitats lingüístiques humanes d'usar els seus codis plenament i en el màxim de funcions locals. L'aplicació indiscriminada del «principi de la competència» jugaria sempre a favor del codi més generalment compartit —la interllengua— i podria buidar de funcions les altres llengües, i posar-ne en perill l'existència i, en conseqüència, activar conflictes innecessaris i de resolució difícil.

Tercer. Atès que els éssers humans poden representar-se la realitat i arribar a conclusions que no depenen directament de la realitat sinó de les configuracions narratives i interpretatives que els mateixos humans han elaborat, al costat de les necessàries instruccions pràctiques d'organització de la comunicació lingüística, els poders públics han de difondre una ideologia favorable clarament a la diversitat i a la igualtat lingüístiques, i impulsar l'autodignitat dels grups lingüístics menys afavorits i contrarestar representacions populars tan esteses com la «ideologia de l'estàndard» o fenòmens com l'autopercepció subordinada a «grups o llengües de referència» exteriors considerats com a models per assimilar-s'hi.

Quart. Atenció preferent haurà de ser donada a les metodologies de desenvolupament de la competència comunicativa en les interllengües, a fi d'assegurar un nivell suficient òptim per a les diferents generacions d'individus que les hauran d'anar adquirint, a fi d'evitar que uns resultats inadequats puguin dur els progenitors capacitats per fer-ho a decidir d'usar com a L1 dels fills una interllengua i no la varietat nativa del col·lectiu. Evidentment, aquest desenvolupament del coneixement pràctic de les interllengües no haurà d'anar en detriment del desenvolupament corresponent ni de l'ús de les llengües locals.

Cinquè. Igual atenció especial haurà de ser posada en l'articulació dels casos en què un grup lingüístic determinat tingui contacte social freqüent amb un nombre considerable d'individus que tinguin una interllengua com a L1, atès que, molt probablement, la tendència predominant serà l'establiment de l'ús d'aquesta com a norma habitual, amb repercussions potencials sobre la reproducció intergeneracional de l'altre codi, si les poblacions van integrant-se socialment. En aquests casos, el mecanisme del matrimoni mixt pot actuar cegament i reduir considerablement l'índex de transmissió generacional dels codis locals si la població no n'és feta conscient i si no es promou la diversitat lingüística en el si de la pròpia unitat familiar a través de la possibilitat del principi «un progenitor = una llengua», en aquells casos en què això sigui necessari.

8. CLOENDA I INVITACIÓ

El fenomen de la diversitat lingüística presenta un grau de complexitat important. És, per tant, entre tots que podrem teoritzar-lo, fer-lo comprensible i, sobretot, intentar proposar les accions i les polítiques adequades per al pròxim futur. Molt probablement hi ha aspectes que no han estat tractats en aquest text o que només ho han estat de passada. L'important és veure com la teorització i el moviment mundial a favor de la diversitat lingüística obre camps de reflexió, creativitat i acció que poden ser positius per a la realitat catalana i d'altres de semblants, i alhora, com des de l'experiència conceptual i pràctica dels nostres casos es poden fer contribucions vàlides i sòlides per al conjunt de la Humanitat.

— abstract / extracto —

LINGUISTIC DIVERSITY. DIFFERENT
SCENARIOS: THE STATE, EUROPE
AND THE WORLD

Albert BASTARDAS I BOADA

The growing communication and interdependence of the planet's human groups are features of contemporary times that are causing an increase in language contact and a notable rise in the awareness of human cultural and linguistic diversity. This new situation brings into serious question the ideological presuppositions that have sustained the organizational communication of Humanity until now, particularly ideas of hierarchization and the undervaluing of the languages of politically and/or economically subordinated human groups.

Basically, the problem of the new situation can be defined in terms of the following: a) the exponential growth of contact on a planetary scale, through

LA DIVERSIDAD LINGÜÍSTICA.
DIMENSIONES ESTATAL, EUROPEA
Y MUNDIAL

Albert BASTARDAS I BOADA

La comunicació y la interdependencia crecientes de los grupos humanos del planeta propias de la época contemporánea causan un aumento del contacto lingüístico y van extendiendo considerablemente la conciencia de la diversidad cultural y lingüística humana. Esta nueva situación interroga fuertemente las presuposiciones ideológicas que hasta ahora han sostenido la organización comunicativa de la Humanidad y, en especial, las ideas de jerarquización y de minusvaloración de las lenguas de los grupos humanos subordinados política y/o económicamente.

La problemática fundamental de la nueva situación se define a) por una parte por el crecimiento exponencial del contacto a escala planetaria, ya sea

political and economic channels and through technology and the media, and also through population movements from one cultural area to another, and b) the manifest disappearance of a large number of forms of speech in the most varied regions of the planet. This conspicuous trend towards the reduction of historically constructed linguistic diversity is a cause for great concern.

These issues lead us to the necessity to gain in-depth knowledge of the substitution processes at work in the linguistic realm, in order to be able to see more clearly how they can be averted and/or reversed, at the same time admitting that it will probably be impossible to return to the former situations of the sociocultural habitats that fed the hitherto existing diversity for so long. The crux of the matter thus becomes *how to maintain linguistic diversity in the framework of the general bi- or multilingualization of individuals and human societies.*

The continuity of linguistic diversity is tied in with the asymmetries of relative power between human communities in contact. Intervention for the maintenance of linguistic diversity is a clearly political act, as it is on this collective level that societies can influence a redress of present situations by attempting to alter, as appropriately as possible, the set of factors involved in the causation of the current negative dynamics. Coordinated international action is called for at every level, from the common organizations that Humanity is beginning to build to the most local public bodies, to encourage an acute awareness of the crisis of linguistic diversity and make each level of government take the measures within

por la vía política, económica o tecnomediática, o por la del desplazamiento de poblaciones de un área cultural a una de diferente, y b) por otra parte, por la conciencia de la desaparición de multitud de formas de hablar en los lugares más diversos del planeta. La máxima preocupación, por lo tanto, se centra en esta importantísima tendencia a la reducción de la diversidad lingüística históricamente construida.

Este tipo de cuestiones nos lleva a la necesidad de profundizar nuestro conocimiento de los procesos de sustitución en el terreno lingüístico para poder ver con claridad como éstos podrían ser evitados y/o reinvertidos, teniendo claro que lo que será probablemente imposible es volver a las situaciones anteriores de los hábitats culturales que durante tanto tiempo han alimentado la diversidad existente hasta ahora. La gran cuestión pasa a ser, pues, *cómo mantener la diversidad lingüística en el marco de una bi- o multilingüización generalizada de los individuos y de las sociedades humanas.*

La continuidad de la diversidad lingüística es un asunto de las asimetrías de poder relativo entre los conjuntos humanos en contacto. La intervención para el mantenimiento de la diversidad lingüística es una acción claramente política, porque es desde este nivel colectivo que las sociedades humanas pueden influir en una reconducción de las situaciones actuales, tratando de modificar adecuadamente el conjunto de los diferentes factores que causan las actuales dinámicas negativas. Se impone una actuación internacional coordinada que, desde los organismos comunes que la Humanidad empieza a tener hasta los poderes públicos más locales, im-

its power to change inadequate present conditions.

In Europe, although some states have positive discourses towards diversity (Switzerland being the best example), in others ideological resistance is strong and has extremely deep roots in the minds of the population, which has long been trained to hierarchically value the official language—a symbol of the state—and at the same time under-rate and denigrate other language groups; France is the paradigm of this approach. The common European institutions should therefore foster the values of acceptance and dignification of historical linguistic diversity, and help member states to adopt policies that are favorable rather than contrary to the linguistic diversity of their historical minority groups. Europe as a continent exemplifies perhaps better than any other the three main issues now at stake for linguistic diversity: *the maintenance and normalization of subordinated language groups, intercommunication in the European space, of institutions and citizens alike, and population movements.*

Despite the undeniable importance of worldwide and continental scale for the future evolution of linguistic diversity, the level of the State has been in the past and continues to be today that which has most influence on this evolution. Although the principles of «territorial status» and «personal status» were established some time ago as the foundations for the organization of the multilingualism of populations within a given State, the need is felt to extend and update them. The question arises of whether it might be necessary to introduce a third principle: that of «func-

pulse una toma de conciencia clara de la crisis de la diversidad lingüística y haga emprender a cada nivel de gobierno las acciones posibles para que puedan ser modificadas las inadecuadas condiciones actuales.

En Europa, a pesar de la existencia de discursos positivos respecto a la diversidad en algunos Estados—Suiza como máximo ejemplo—, en otros las resistencias ideológicas son fuertes y enormemente arraigadas en las mentes de la población, largamente educada en la valoración jerárquica de la lengua oficial—símbolo del Estado—y a la vez en el desprecio y denigración de los grupos lingüísticos diferentes—Francia, como paradigma—. Las instituciones europeas comunes deben difundir, por lo tanto, los valores de aceptación y dignificación de la diversidad lingüística histórica, y ayudar a la adopción por parte de los Estados de políticas no contrarias sino plenamente favorables a la diversidad lingüística de sus grupos históricos minorizados. El continente europeo ejemplifica quizás mejor que ningún otro las tres grandes temáticas que ahora afectan la diversidad lingüística: *el mantenimiento y normalización de los grupos lingüísticos subordinados, la intercomunicación en el espacio europeo, tanto de las instituciones como de los ciudadanos, y los desplazamientos de las poblaciones.*

A pesar de la importancia segura de los planes mundial y continental en el futuro de la evolución de la diversidad lingüística, el nivel estatal ha sido y todavía es el espacio que más afecta a esta evolución. Establecidos desde hace tiempo principios como los de «territorialidad» o «personalidad» como fundamentadores de la organización del

tional status», which would be based on the possibility of a non-hierarchical distribution of functions within a bi- or multilingualized population, such as occurs in Luxembourg, for example. Once the (at least partial) non-completeness of functions is accepted for autochthonous languages in a much more interdependent future world, it would then be a matter of advancing towards a survival strategy based on «positive diglossia», in the sense of not being strictly hierarchical, or, in other words, on an appropriate distribution of the *functional status* of the concurrent languages.

In the near future one of the main issues to be addressed will be how we can avoid the *abusive use* of languages of general communication. Once a population has been polyglotized, the temptation for the major language groups to occupy as many functions as possible and hinder the use of the languages of small and medium-sized groups — a phenomenon which is already underway— will grow and gather strength. It is here that the role of States and continental and worldwide institutions will become crucial.

plurilingüismo de las poblaciones en el seno de un mismo Estado, existe, sin embargo, la necesidad de ampliarlos y de actualizarlos. Me pregunto si no debería introducirse un tercer principio, el de «*funcionalidad*» basado en la posibilidad de una distribución no jerárquica de funciones en el seno de una población bi- o multilingüizada, al estilo luxemburgués, por ejemplo. Aceptada la condición no-completa de funciones —al menos parcial— para las lenguas propias en un mundo futuro mucho más interdependiente, se debería proceder a una estrategia de supervivencia basada en la «diglosia positiva» o no estrictamente jerárquica, es decir, en una distribución adecuada de la *funcionalidad* de las lenguas en concurrencia.

En el próximo futuro una de las grandes cuestiones que se planteará será como detener el *uso abusivo* de las lenguas de comunicación general. Una vez poliglótizada la población, la tentación de los grandes grupos lingüísticos de ocupar el máximo de funciones y de dificultar el uso de las lenguas de los grupos menores o medianos —como ya se está viendo ahora— crecerá y aumentará con fuerza. Es aquí donde el papel de los Estados y de los organismos continentales y mundiales se volverá crucial.